

Simuzər İsmayılova⁸⁸
BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN “HƏYAT-ÖLÜM” POEMASINDA
İDEYA VƏ PROBLEMATİKA

Bəxtiyar Vahabzadə müasir Azərbaycan poeziyasının yaranması və inkişafında xüsusi yeri olan görkəmli şairlərimizdənndir. Şairin əsərləri hər zaman xalq tərəfindən sevilmiş və böyük rəğbət hissi ilə qarşılanmışdır. Görkəmli Azərbaycan yazıçısı və tənqidçisi Mehdi Hüseyn şairin kitablarından birinə yazdığı ön sözdə qeyd edirdi ki, “Bəxtiyar Vahabzadə özünün fitri şairlik istedadı sayəsində hələ gənc yaşlarından oxucuların sevməyə başladığı, həmişə diqqətlə izlədiyi və böyük ümid bəslədiyi xoşbəxt sənətkarlardandır. O həmişə qızgın axtarışlarla məşğuldur, öz şeirlərini yeni-yeni üslub xüsusyyətləri ilə zənginləşdirir, hər bir əsərində əzəmi dərəcədə müasir və dolğun fikir ifadə etməyə meyil göstərir, ən çox da müasir həyatımızdan doğan vacib və çətin suallara cavab verməyə çalışır. Vahabzadə bu sözlün ən geniş mənasında narahat şairdir” (1, s. 5-6).

Bəxtiyar Vahabzadə öz poetik təbiəti etibarilə daha çox lirik şairdir; lirik təfəkkür tərz, lirik duyum onun sənətkar təbiətinin özünəməxsusluğudur. Şairin poeziyasının əsas ideya-mənəvi mündəricəsi, poetik fəlsəfi düşüncələri də ən çox lirikasında dolğun və çoxcəhətli şəkildə ifadəsini tapmışdır. Lakin bununla belə Səməd Vurğun, Rəsul Rza və başqa şairlərimizin yaradıcılığında olduğu kimi Bəxtiyar Vahabzadənin də poeziyasında poema janrı əsas yerlərdən birini tutur. Şairin həm lirik şeirləri, həm də poemaları mövzu, ideya və forma-üslub cəhətdən bir-birinə çox yaxındır. Poema Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında lirikanın davamı və inkişafı mərhələsidir. Onun qüdrətli qələmindən bir sıra elə poemalar meydana çıxmışdır ki, bunları təkcə onun yaradıcılıq çərçivəsində deyil, müasir Azərbaycan poeziyası miqyasında ədəbi hadisə kimi qeyd etmək lazımdır. Şairin belə poemaları arasında “Sadə adamlar” (1954), “İztirabın sonu” (1956), “Şəbi-hicran” (1958), “Etiraf” (1961), “Yollar – oğullar” (1963), “Həyat-ölüm” (1965), “416” (1967), “Muğan” (1964), “Atılmışlar” (1978) əsərlərinin adlarını çəkmək olar. Bu poemalarda şairin həyatı və insanları kəskin dramatik konfliktlər mühitində əks etdirmək bacarığı xüsusilə diqqəti cəlb edir. Şairin lirikası və epik əsərləri həm mövzu, həm ideya, həm də forma-üslub cəhətdən yaxındır. Poema Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında lirikanın davamı və yetkin inkişaf mərhələsidir. O, öz poemalarında mühüm əxlaqi-mənəvi problemlər qaldırır və bunları həyat tərzinin mənəviyyat normalarının güclü işığında araşdırır. “Həyat-ölüm”, “Atılmışlar”, “Quiyamət” şairin belə poemalarındandır. Mənəviyyat mövzusu baxımından biz xüsusilə “Həyat-ölüm” poemasını qeyd etmək istərdik. Poema – cəmiyyətimizin sosial sərvətlərinə laqeydlik, bu sərvətlərdən öz şəxsi mənafeyi üçün istifadə etməyin insanı iflasa, məhəfə gətirib çıxarması ideyası öz fəlsəfi-poetik təcəssümünün dərinliyi və genişliyi cəhətdən mənalıdır. 60-cı illərdə yazılmış ən yaxşı poemalarımızdan olan bu əsərdə Bəxtiyar Vahabzadə müasir insanı daha ciddi sosial və ictimai konfliktlər mühitində bədii təhlilə cəlb edir. Fikrət obrazı poemada cəmiyyətin sosial sərvətləri ilə hesablaşmayan insanın taleyini, onun faciəsini əks etdirən bir obrazdır. Poema insanın bu dərəcədə düşgünləşməsini cəmiyyət üçün mənən təhlükəyə çevrilməsinin səbəbləri üzərində oxucunu düşündürür. Fikrət obrazının poemadakı əsas funksiyası da birinci növbədə bundan ibarətdir. Onun ölüm kamerasına düşməsini şərtləndirən əsas səbəbləri göstərməklə şair insanın böyük bəşəri dəyərlərdən ayrı düşməsinin faciəsini konkretləşdirmiş olur. Fikrət yaxşı, ləyaqətli, yaşadığı cəmiyyətə gərəqli bir ziyalı, bir vətəndaş ola bilərdi. Bunun üçün onun kifayət qədər mənəvi imkanları da vardı. Axı, o, gəncliyində tarixçi olmaq, ölkəsinin, xalqının tarixini, görkəmli oğullarının mübarizəsini və ideallarını öyrənməyə böyük həvəs göstərmişdir. Lakin çox təəssüf ki, onun arzuları yarımçıq qalmış, axıra qədər bu yolla gedə bilməmişdir. Məhz həyat haqqında, yaşamaq haqqında səhv, yanlış təsəvvürlərin təsiri altında o əyri yola düşməklə öz faciəsini hazırlamışdır. Vəzifəsindən şəxsi mənfəət, şəxsi varlanma məqsədi üçün istifadə edərək Fikrət dövləti, xalqı aldadır, rüşvətə qurşanaraq pozğun həyat girdabına düşür. O, belə bir həyatı bilərəkdən şüurlu surətdə seçmişdir. Lakin onun bu həyatı uzun çəkmir; tezliklə törətdiyi cinayətlərinin üstü açılır. Bəxtiyar Vahabzadə də poemada bu obrazın bir insan kimi faciəsini bir qədər də dərinləşdirir, onun sosial və psixoloji mənbələrini üzə çıxarır. Fikrət dövləti aldadaraq külli miqdarda xalq və dövlət əmlakını mənimsəmişdir. Ancaq o yalnız bu cəhətinə görə yox, həm də bir şəxsiyyət kimi çox təhlükəli bir insana çevrilmişdir. O öz törətdiyi günahlarını ört-basdır etmək üçün mühasib Kərimi qurban verməkdən belə çəkinmir, hətta ona təcili həkim yardımını lazım olduğu zaman tərəddüd edir, həkimi çağırır. O mühasibin ölümünü soyuqqanlıqla qarşılayaraq özünəməxsus bir fəlsəfə ilə də əsaslandırır. Bu poemada Fikrətin mühasib ilə qarşılaşdığı səhnə ən maraqlı və ideyaca mənalı səhnələrdən biridir. Şair burada Fikrətin nəinki bir vəzifə sahibi kimi, həm də, bir insan kimi cinayətkar təbiətini açaraq üzə çıxarmışdır. Onun daxili aləminin rəzilliyi, vəhşi təbiəti bütün çılpalığı ilə aydınlaşır və oxucuya təqdim olunur. Fikrət bu səhnəni seyr edərək əməllərini düşünür, götür-qoy edir bütün baş verən bu hadisələrdə günahkar olub-olmadığını özü üçün aydınlaşdırır və axırda belə bir “fəlsəfi” nəticəyə gəlir:

Mənim kimilərin yaşamasıçun

Bəlkə... başqasının ölməsi haqdır? (3, s. 192)

Kərim ölür, lakin bununla Fikrətin törətdiyi cinayətlərin izi itmir, əksinə tezliklə törətdiyi əməllərin üstü açılır. Fikrət dövlət və xalq əmlakını mənimsədiyi üçün təhlükəli cinayətkar kimi həbs edilir, məhkəmədə onun üçün ölüm hökmü kəsilir. Bu hadisədən sonra poemanın bütün süjeti Fikrətin ölüm kamerasında keçirdiyi həyəcanların təsviri formasında inkişaf edir, ideya və psixoloji cəhətdən dərinləşir. Ölümünün sonuna yaxın Fikrət tədricən özünü, cinayətlərini, yaşadığı səhv həyat yolunu dərk

⁸⁸. AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent simaismailova.elm@mail.ru

edir, vaxtilə dəbdəbəli həyat içərisində imkan tapıb düşünə bilmədiyi, mənasına varmıdığı həyat həqiqətlərini özü üçün aydınlaşdırır. Burada şair Bəxtiyar Vahabzadə süjetin axırında poemanın ideyası ilə səsleşən, onun humanist pafosunu gücləndirən əhvalatlar – böyük insan taleələrini əks etdirən əhvalatlar daxil edir, qəhrəmanın fikrini bu əhvalatlar üzərində cəmləşdirir. Fikrət dərk edir ki, insan öz ömrünün sonuna müxtəlif yollarla gəlib çıxa bilər; bir var faşistlərin qarlı, şaxtalı gündə soyundurub bədəninə soyuq su vuraraq diri-diri dondurduqları general Karbişev kimi, Ruzbeh kimi ölümü qarşılayasan, bir də var rüşvətxor kimi, cinayətkar kimi. Fikrət bu ziddiyyətlər içərisində çırpınaraq ölüm hökmü altında faciəsini, onun üçün çıxarılan ölüm hökmünün ədalətliliyini başa düşür. Bununla da Fikrətin həyatında yeni, mənalı lakin çox qısa bir an başlanır: özünü dərk etmə, yenidən doğulma anı. Poemada şair qəhrəmanın bu daxili oyanışını, bu etirafını mənəvi zirvə kimi mənalandırır. Təsadüfi deyildir ki, jurnal çapında poema “Zirvə” adlanmışdır (“Azərbaycan”, 1966, №1).

Böyük insan şəxsiyyətləri haqqında epizodlar poemanın ideyasını, insan haqqında fəlsəfi-poetik konsepsiyasını əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirir. Xüsusilə general Karbişev haqqındakı epizod bu baxımdan qeyd olunmalıdır. Bu əfsanəvi insanın poemada olduqca yığcam, tutumlu təcəssüm etdirilmiş obrazı, onun yüksək vətənpərvərliyi və fədakarlığı şair tərəfindən insaniliyin ən ali zirvəsi kimi mənalandırılmışdır. Bəxtiyar Vahabzadənin həmin qəhrəmana, onun taleyinə həsr edilmiş ayrıca bir poeması da vardır. Bu poema “İkinci ömür” adlanır. Əsərdə şair qəhrəmanın qeyri-adi həyat yolunu, ömür tarixçəsini təsvir etmişdir.

Beləliklə “Həyat-ölüm” poeması insanın öz günahını, öz faciəsini dərk etməklə başa çatır, qəhrəmanın öz günahlarını daxilən etiraf etməsi və bununla da təmizlənməsi tamamlanır. Poemanın belə bir sonluqla başa çatması əsərin əsas ideyası ilə şərtlənir. İnsani ləyaqətin itirilməsi, öz xudbin ehtiraslarının əsiri olmaq nəticə etibarilə insanı mənəvi cəhətdən məhv edir, onu iflasa gətirib çıxarır. Çox təəssüf ki, Fikrət bu ali həqiqəti ölüm ayağında, ömrünün lap sonunda başa düşür. O, Ruzbehin ölümündən əvvəl İran məhkəməsindəki nitqini oxuyur və fikrən ona müraciət edərək belə düşündür:

Ruzbeh! Səndən bəxtəvər
Varmıdır yer üzündə?
Mənimtək alçalmadın,
Sən göylərə ucaldın
Müttəhim kürsüsündə
Sözlərə bax!..
Nitqə bax!..
Eşqə bax!..
Ucaldın əməlinlə
Alçaqların durduğu
Alçaq kürsünü belə!
Sən də ölümə getdin,
Mən də gedirəm...
Ancaq
Sən nədən ötrü getdin,
Mən nədən ötrü?.. (3, s. 193)

“Həyat-ölüm” poeması, öz forması və janr özünəməxsusluğu ilə də Bəxtiyar Vahabzadənin uğurlu əsərlərindəndir. “Sadə adamlar”, “İztirabın sonu” səpgili poemalarından fərqli olaraq burada konflikt əhvalat və hadisələrin hərəkəti, xarakterlərin üzləşməsi və mübarizəsi formasında deyil, insanın özünün daxili ziddiyyətlərinin mübarizəsi formasında inkişaf edir. Poemanın ideya-fəlsəfi konsepsiyasını dərinləşdirmək və ümumiləşdirmək məqsədi ilə şair real tarixi şəxsiyyətlərin həyatına aid təfərrüatlardan istifadə edir və bu materialın şərhini ilə də poemanın süjetini tamamlayır.

Ümumiyyətlə, Bəxtiyar Vahabzadənin poemalarından danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, onun bütün poemaları problem poemalardır. İnsan problemi, insanın dəyəri problemi, vətən və xalq qarşısında borc, insanın öz torpağını, öz dünyasını qorumaq problemi şairin poemalarının ideya və fəlsəfi məziyyətlərindəndir.

Beləliklə, Vahabzadənin janr və üslub əlvanlığı, ictimai-mənəvi problematika zənginliyi ilə fərqlənən poemaları bu janrın Azərbaycan şeirindəki ən yaxşı ənənələrinin davam və inkişaf etdirilməsində həlledici rol oynamışdır.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. M.Hüseyn. Narahat şair – Bəxtiyar Vahabzadə. “İnsan və zaman” (şeirlər və poemalar). Bakı, Azərneşr, 1964
2. M.Arif. Seçilmiş əsərləri. II cild. Bakı, Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1968
3. B.Vahabzadə. “Bir ürəkdə dörd fəsil” Bakı, Gənclik, 1966

Ключевые слова: Бахтияр Вагабзаде, поэма «Жизнь-смерть», идея, духовно-нравственная проблема
Keywords: Bakhtiyar Vahabzade, “Poem Life and Death”, idea, moral and spiritual problem.

**К вопросу идеи и проблематики в поэме
«Жизнь-смерть» Бахтияра Вагабзаде
РЕЗЮМЕ**

В статье поэзия, связанная с темой национальной независимости, анализируется со ссылкой на одну из лучших поэм Бахтияра Вагабзаде «Жизнь-смерть», написанной автором в 60-е годы прошлого столетия. При этом особое внимание уделяется духовно-нравственной проблеме.

Автор поэмы наглядно демонстрирует, что потеря человеком достоинства, потакание им низменным инстинктам, пренебрежение к общепринятым нормам поведения в конечном итоге приводят его к нравственной деградации и краху.

Идейная концепция данной статьи тесно связана с вышеприведенными проблемами.

**Problematics and idea in the poem
“Life and Death” by Bakhtiyar Vahabzade
SUMMARY**

The article dealt with the research and analyze one of the best poems of the Bakhtiyar Vahabzade, “Life and Death”, written in the 60s, for the purpose to reveal the moral and spiritual problems of the time.

It is described that the loss of human dignity, being a captive of one's own desires, living contrary to the norms of life as a result, destroys a person spiritually and leads to the ruin of spiritual world. This is the concept of the idea of the presented article.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova